

УДК 340

DOI <https://doi.org/10.24144/2307-3322.2025.89.2.37>

ПОНЯТТЯ ЗЕМЕЛЬНОГО КОНФЛІКТУ

Бєляй В.О.,

*аспірант кафедри аграрного, земельного та
екологічного права ім. академіка В.З. Янчука,*

*Національний університет біоресурсів і природокористування України,
адвокат,*

ORCID: 0009-0002-4582-2529

e-mail: belyvlad8208@gmail.com

Бєляй В.О. Поняття земельного конфлікту.

У статті проведено комплексне дослідження складного та багатогранного явища земельного конфлікту, що набуває особливої актуальності в умовах сучасних соціально-економічних трансформацій та реформуванні земельного законодавства в Україні. Зростання кількості спорів щодо прав на землю обумовлено стратегічною цінністю землі як національного багатства, а також змінами в нормативно-правовій базі. Воєнний стан, запроваджений 24 лютого 2022 року, вплинув на реалізацію прав власності, користування та розпорядження земельними ділянками, що призвело до загострення суперечностей між учасниками земельних правовідносин.

У межах дослідження проведено детальний аналіз поняття «конфлікт» як міждисциплінарної категорії, що охоплює соціальні, політичні, економічні та правові аспекти. Розглянуто класифікацію конфліктів, їх основні ознаки та механізми трансформації у юридичну площину. Особливу увагу приділено вторинності юридичних конфліктів, які виникають на підґрунті первинних соціальних, політичних чи економічних суперечностей, що згодом набувають правового характеру.

У статті підкреслюється необхідність чіткого доктринального визначення поняття «земельний конфлікт», оскільки чинне законодавство не містить узагальненого тлумачення цієї категорії, що створює труднощі при правозастосуванні. Запропоновано підходи до класифікації земельних конфліктів за критеріями суб'єктного складу, природи виникнення та способу вирішення. Наголошується, що земельні конфлікти можуть виникати як між приватними особами, так і між державою та громадянами або органами місцевого самоврядування з огляду на мету, спосіб та правовий режим використання земельних ділянок.

На основі міждисциплінарного аналізу запропоновано визначення поняття «земельний конфлікт» як специфічного виду правового спору, що виникає внаслідок суперечностей щодо правового статусу, використання або розпорядження земельними ресурсами та потребує врегулювання відповідно до норм чинного законодавства.

Результати дослідження мають теоретичне значення, оскільки дозволяють уточнити категоріальний апарат земельного права, сформулювати доктринальні засади для подальшого нормативного врегулювання земельних конфліктів, а також сприяють розвитку ефективних механізмів їх вирішення в умовах сучасних викликів.

Ключові слова: земельні спори, земельні конфлікти, правове регулювання, земельні відносини, юридичний конфлікт.

Bieliay V.O. The concept of land conflict.

The article presents a comprehensive study of the complex and multifaceted phenomenon of land conflict, which has become particularly relevant in the context of modern socio-economic transformations and the reform of land legislation in Ukraine. The growing number of disputes over land rights is driven by the strategic value of land as a national asset, as well as by changes in the legal and regulatory framework. The imposition of martial law on February 24, 2022, has significantly affected the exercise of property rights, land use, and land disposal, leading to the intensification of contradictions among participants in land legal relations.

The study provides an in-depth analysis of the concept of «conflict» as an interdisciplinary phenomenon that encompasses social, political, economic, and legal dimensions. The classification of conflicts, their key characteristics, and the mechanisms through which they transform into legal disputes are examined. Particular attention is paid to the secondary nature of legal conflicts, which arise from primary social, political, or economic contradictions that subsequently take on a legal character.

The article emphasizes the need for a clear doctrinal definition of the concept of «land conflict,» as current legislation lacks a generalized interpretation of this category, which creates challenges in legal practice. Several approaches to classifying land conflicts are proposed, based on the composition of the parties involved, the nature of the conflict's origin, and the method of its resolution. It is noted that land conflicts may arise between private individuals, between the state and citizens, or between local self-government bodies and other stakeholders, depending on the purpose, method, and legal regime of land use.

Based on an interdisciplinary analysis, the article proposes a definition of «land conflict» as a specific type of legal dispute arising from contradictions regarding the legal status, use, or disposal of land resources, which requires resolution in accordance with the applicable legal norms.

The research findings have theoretical significance, as they help to clarify the conceptual framework of land law, formulate doctrinal foundations for the future normative regulation of land conflicts, and contribute to the development of effective mechanisms for their resolution under contemporary challenges.

Key words: land disputes, land conflicts, legal regulation, land relations, legal conflict.

Постановка проблеми. 24 лютого 2022 р. у зв'язку з військовою агресією Росії проти України Указом Президента України № 64/2022 на всій території України запроваджено воєнний стан строком на 30 діб, який неодноразово продовжувався та діє сьогодні. Воєнний стан тією чи іншою мірою впливає на розвиток суспільних відносин, обмежуючи передбачені Конституцією України свободи та права людини і громадянина, серед яких – володіння, користування та розпорядження землею.

Слід нагадати, що регулювання земельних відносин – одне з надважливих і стратегічних питань країни в період воєнного стану. Це пов'язано з тим, що земля є основним національним багатством, що перебуває під особливою охороною держави [1, с. 22–23]. У сучасних умовах першочергову роль відіграють гарантії прав і законних інтересів усіх учасників земельних відносин. Вони є одним із найбільших за обсягом масивів врегульованих нормами права суспільних відносин, до яких залучено абсолютну більшість як приватних, так і публічних суб'єктів права, у зв'язку з чим виникають нові за своєю сутністю спори, питома вага яких значно збільшується.

Суперечливе законодавство, активні реформаційні процеси, зумовлені зміною соціально-економічної формації та підсилений інтерес щодо володіння земельними ресурсами, створили ситуацію підвищеного рівня конфліктності навколо прав на землю в Україні [2, с. 277]. При цьому питання, пов'язані з земельними ділянками, настільки різноманітні та складні, що без належного вирішення вони можуть стати джерелом конфліктів, які тягнуть за собою економічні збитки, соціальну напругу та екологічні проблеми. Відсутність чіткої та однозначної законодавчої бази у галузі земельних відносин часто призводить до неузгодженості при вирішенні земельних конфліктів [3, с. 3].

Як відомо, у Земельному Кодексі України міститься відокремлена група норм, які визначають умови і порядок розгляду та вирішення земельних спорів. Зокрема розділ, присвячений гарантіям прав на землю, що містить главу 25 «Вирішення земельних спорів», є вагомим законодавчою засадою захисту суб'єктивних прав і законних інтересів власників землі та землекористувачів. Разом з тим, як зазначає А.Й. Годованюк, визначення поняття «земельні конфлікти», як окремої правової категорії, не зможемо відшукати ні у Земельному Кодексі, а ні у будь-яких інших нормативних актах, покликаних врегульовувати земельні відносини [4, с. 254].

Визначення земельного конфлікту становить інтерес у теоретичному й практичному плані. Теоретичне вирішення цього питання дозволить проаналізувати коло суспільних відносин, які виникають за порушення прав на землю. Практичне ж значення цього питання полягає у виявленні таких порушень, відновлення яких можливе в порядку вирішення конфлікту.

Стан опрацювання проблематики. Проблеми визначення земельного конфлікту, зокрема розкриття сутності поняття земельного конфлікту, їх особливостей та класифікацій, розробляли-

ся в роботах Л.В. Лейби, Н.А. Алексєєвої, А.О. Арсенюк, В.П. Артеменко, О.С. Врублевського, В.Х. Улюкаєва, Ю.В. Корнєєва, Т.П. Валянської.

Однак, не зважаючи на суттєву кількість наукових робіт, присвячених питанням земельних спорів та конфліктів, існує необхідність у подальшому дослідженні даного напрямку.

Метою статті є розкриття сутності та надання більш повного визначення поняттю «земельний конфлікт».

Виклад основного матеріалу. На доктринальному рівні правознавцями активно здійснюється дослідження питання визначення «земельного конфлікту», надаються численні тлумачення, здійснюється їх класифікація та визначення їх ключових ознак.

Таким чином, для початку, потрібно визначити зміст поняття «конфлікт», так як це має важливе теоретичне значення для дослідження.

У найбільш узагальненому вигляді «конфлікт» (від лат. *conflictus* – зіткнення) можна представити як зіткнення, серйозну розбіжність, суперечку, прояв об'єктивних чи суб'єктивних протиріч, що виражаються в протиборстві сторін; тобто це така ситуація, коли сторони (суб'єкти) взаємодії переслідують певні свої цілі, які суперечать або взаємно виключають одна одну [5, с. 213].

Тлумачний словник української мови визначає термін «конфлікт» у кількох аспектах: це зіткнення протилежних інтересів, думок, поглядів; ускладнення в міжнародних відносинах, що може призвести до збройної сутички [6, с. 193].

Таким чином, синонімами терміну «конфлікт» виступають такі поняття, як «суперечка», «зіткнення», «розбіжність», «боротьба», «сутька».

Визначення терміну «конфлікт» можемо знайти в психології, соціології, політології і, звичайно, в теорії права, що робить це поняття міждисциплінарним.

З точки зору психології, конфлікт – це зіткнення протилежно спрямованих, несумісних одна з одною тенденцій, окремого епізоду у свідомості, в міжособистісних взаємодіях або міжособистісних відносинах індивідів або груп людей, пов'язане з негативними емоційними переживаннями [7, с. 238-239]. У свою чергу, політичний конфлікт – це зіткнення, протиборство політичних суб'єктів (націй, держав, класів, політичних партій, організацій тощо), викликане протилежністю їх політичних інтересів, цінностей, поглядів, що зумовлені становищем і роллю влади [9, с. 19]. А соціальний конфлікт розглядається як крайній випадок загострення соціальних протиріч, який виражається у зіткненні різних соціальних спільнот, обумовленому протилежністю чи суттєвою відмінністю їхніх інтересів, цілей, тенденцій розвитку, причому серед соціальних конфліктів особливе місце посідає юридичний конфлікт [8, с. 16].

У спеціальній літературі зазначається, що юридичний конфлікт можна визначити як протиборство суб'єктів права у зв'язку із застосуванням, порушенням або тлумаченням правових норм. У даних джерелах зазначається, що «юридичним є будь-який конфлікт, в якому суперечка так чи інакше пов'язана з правовими відносинами сторін (їх юридично значущими діями або станами), і суб'єкти або мотивація їх поведінки, або об'єкт конфлікту мають правові ознаки, а конфлікт тягне юридичні наслідки».

Існують власне юридичні конфлікти і конфлікти, що не є юридичними в прямому розумінні цього слова, але містять правовий компонент. У соціології права юридичним називають конфлікт між соціальними суб'єктами, що виникає внаслідок відмінності їх правових інтересів і неузгодженості позицій щодо їх правового статусу. Правовий статус суб'єктів, таким чином, виступає предметом юридичного конфлікту.

Однак, не всі юридичні конфлікти спочатку є такими. Правовий компонент може виникнути у процесі неюридичного конфлікту, коли сторони вчиняють дії, що тягнуть за собою юридичні наслідки. Конфлікуючі сторони, наприклад, можуть не знайти рішення самостійно і звернутися в судові інстанції. Так відбувається трансформація неюридичного конфлікту в правовий. Наприклад, у ході сімейної сварки (побутовий конфлікт) подружжя може прийняти рішення про розлучення і звернутися до суду (юридичний конфлікт).

Таким чином, юридичний конфлікт являє собою вторинне за походженням утворення, в основі якого лежать звичайні соціальні, політичні, національні, економічні, ідейні, сімейні та інші конфлікти. Базовий зміст конфлікту лише набуває юридичної форми в разі його переростання в правовий. Вирішення конфліктів засобами трансформації їх в юридичні конфлікти характерне для правових держав, де переважна більшість відносин мають правове оформлення [10, с. 29-30].

На основі вищезазначеного можемо запропонувати специфічні ознаки конфлікту:

- 1) зіткнення інтересів або цілей, бо конфлікт виникає, коли сторони переслідують взаємно виключні або протилежні цілі, інтереси чи погляди;
- 2) багатовимірність визначень зумовлюється тим, що конфлікт розглядається в різних аспектах — психологічному, соціологічному, політичному, юридичному, що свідчить про його складну природу;
- 3) у психологічному аспекті конфлікт супроводжується негативними емоційними переживаннями, що впливають на свідомість і міжособистісні відносини;
- 4) конфлікт характеризується активним протиборством сторін, яке може проявлятися в різних формах, від суперечок до збройних сутичок;
- 5) правовий компонент конфлікту, оскільки юридичний конфлікт виникає, коли суперечка пов'язана із застосуванням, порушенням або тлумаченням правових норм, і має юридичні наслідки;
- 6) трансформація конфлікту характеризується тим, що неюридичний конфлікт може перерости у юридичний, наприклад, через звернення сторін до суду для вирішення суперечки;
- 7) вторинність юридичних конфліктів зумовлюється тим, що юридичні конфлікти зазвичай є вторинними за своєю природою, базуючись на соціальних, політичних, економічних чи інших видах конфліктів, які набувають правової форми.

Так, в літературі поняття «конфлікт» співвідноситься з поняттям «спір». Єдиної позиції щодо тотожності або відмінності зазначених категорій у науковій доктрині не сформовано. В етимологічному розумінні між словами «спір» та «конфлікт» є істотна різниця. Останнє можна представити як зіткнення, серйозну розбіжність, суперечку, прояв об'єктивних чи суб'єктивних протиріч, що виражаються в протиборстві сторін [7, с. 241]. У тлумачному словнику поняття «спір» розкривається, як словесне змагання, обговорення чогось, при якому кожний відстоює свою думку, свою правоту або як взаємні претензії, взаємне посягання на володіння чим-небудь, що звичайно вирішується судом [6, с. 439].

Часто визначення терміну «спір» надається через поняття «конфлікт». Наприклад, правовий спір інтерпретується як юридичний конфлікт між сторонами правових відносин, у якому кожен учасник захищає свої суб'єктивні права. Правові спори виникають внаслідок порушення суб'єктивних прав в результаті протиправних дій, а також у разі невизнання або оскарження таких прав [12, с. 101-102].

Спір і конфлікт мають схожі риси, проте між ними існують суттєві відмінності, які стосуються їхньої природи, сфер застосування та способів вирішення. Спір, у першу чергу, це розбіжність між суб'єктами щодо прав, обов'язків або інтересів, яка зазвичай вирішується через юридичні чи інші встановлені механізми. Він має більш конкретний і формалізований характер, оскільки здебільшого стосується правової чи договірної сфери. Спори виникають у разі порушення чи оскарження прав однієї зі сторін і часто вирішуються через суд, арбітраж або медіацію. Емоційний компонент у спорі зазвичай менш виражений, оскільки основна увага зосереджена на встановленні справедливості чи захисті прав.

Конфлікт є ширшим явищем, яке охоплює зіткнення протилежних інтересів, цілей або поглядів. Вони можуть виникати в будь-якій сфері: психологічній, соціальній, політичній, економічній тощо. Конфлікти часто супроводжуються сильними емоціями та негативними переживаннями. На відміну від спору, конфлікт не завжди має юридичний характер і не завжди вирішується формалізованими методами.

Ще однією важливою відмінністю є те, що спір може бути частиною конфлікту або його наслідком, коли конфлікт трансформується у правову площину. Водночас не кожен конфлікт переходить у стадію спору, адже багато протиріч вирішуються шляхом переговорів, компромісу чи навіть силового протиборства.

Так, земельні конфлікти – це зіткнення прав, потреб та інтересів сторін у сфері земельних відносин. Затягування земельних конфліктів має негативні наслідки, оскільки земля є стратегічним ресурсом, який впливає на економічний розвиток, соціальну стабільність та екологічну збалансованість. Відсутність швидкого вирішення конфліктів може призвести до затримки в розвитку проєктів та ініціатив, що мають велике значення для господарського зростання та підвищення якості життя громадян [12, с. 110].

На думку науковців, конфліктність у земельних відносинах пояснюється впливом таких чинників:

- 1) демографічний фактор, який включає чисельність населення, його розміщення та міграції;
- 2) економічний фактор, що відображає погіршення продуктивності землі;
- 3) соціальний фактор орієнтований на інтереси залежного від землі населення;
- 4) екологічний фактор, який враховує вплив на навколишнє середовище. Земельні конфлікти часто виникають між різними міністерствами, відомствами, підприємствами, громадами чи окремими власниками або користувачами через розмежування, мету та характер використання певних земельних ділянок. Тобто частину земельних конфліктів можна класифікувати на конфлікти з приводу приватних земель і державних земель [11, с. 38-39]

Висновки. Таким чином, земельний конфлікт є складним явищем, що виникає через зіткнення прав, інтересів та потреб різних сторін у сфері земельних відносин. Його затягування може мати серйозні наслідки, оскільки земля є стратегічним ресурсом, що впливає на економічний розвиток, соціальну стабільність та екологічну збалансованість. Основними чинниками виникнення конфліктів є демографічні, економічні, соціальні, етико-культурні та екологічні аспекти. Конфлікти можуть стосуватися як приватних, так і державних земель, причиною яких часто стають розбіжності у цілях використання земельних ділянок.

На підставі всього вищенаведеного можна навести визначення «земельного конфлікту», як зіткнення інтересів, цілей або позицій суб'єктів у сфері земельних відносин, що має комплексний характер і може охоплювати як правові, так і соціальні, економічні або екологічні аспекти. Земельний конфлікт не завжди набуває правової форми, але може перерости у земельний спір за умови звернення до юридичних механізмів вирішення.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Заплітна І.А. Земельне законодавство в період воєнного стану. *Галицькі студії. Юридичні науки*. Випуск 1, 2023. С. 22-27.
2. Данилко Н.І. Розгляд і вирішення земельних спорів органами місцевого самоврядування. *Актуальні проблеми політики*. Вип. 41. 2011. С. 277–285.
3. Валянська Т.П. Альтернативне вирішення конфліктів у сфері земельних відносин: правові аспекти: автореф. дис...канд. юрид.наук: 12.00.06; Національний університет «Одеська юридична академія» – Одеса, 2024. – 19 с.
4. Годованюк А.Й. Поняття земельних спорів. Правове життя сучасної України: у 3 т.: матеріали Міжнар. наук.-практ. конф. (м. Одеса, 15 трав. 2020 р.) / відп. ред. М.Р. Аракелян. Одеса: Гельветика, 2020. Т. 2. С. 254–257.
5. Юридична енциклопедія: В 6 т. / Редкол.: Ю70 Ю.С. Шемшученко (голова редкол.) та ін. К.: «Укр. енцикл.», 1998. ISBN 966-7492-00-1. URL: <https://cyclop.com.ua/content/view/1149/58/1/1/#56> (дата звернення: 15.05.2025).
6. Тлумачний словник української мови. Харків: ФОЛІО, 2002. с. 439 URL: <https://archive.org/details/tlumachny2002/page/n439/mode/2up?view=theater> (дата звернення: 15.05.2025).
7. Буранова Л. Щодо співвідношення категорій «конфлікт» та «спір» у сфері права інтелектуальної власності. *Evropský politický a právní diskurz*. 2016. Sv. 3, Vyd. 2. С. 238–242.
8. Лескова Л.Ф. Соціальний конфлікт як форма прояву соціальних відносин. *International scientific-practical conference Actual questions and problems of development of social sciences*. 2016/6. С. 16–19.
9. Лисенко Ю.В. Політичний конфлікт і політична криза держави як чинники політичної трансформації. *Політикус: наук. журнал*. 2022. № 6. С. 18–23.
10. Конспект лекцій з дисципліни «КОНФЛІКТОЛОГІЯ» за ред. Марченко О.В. Дніпро. 2016. С. 29–30 URL: <https://dduvs.edu.ua/wp-content/uploads/files/Structure/library/student/lectures/0929/14.1.pdf> (дата звернення: 15.05.2025).
11. Жавнерчик О.В. Напрями подолання конфліктності земельних відносин. *Економіка. Фінанси. Право*. – 2013. № 3. С. 37–40.
12. Валянська Т.П. Альтернативне вирішення конфліктів у сфері земельних відносин: правові аспекти: дис...канд. юрид.наук: 12.00.06. Одеса, 2024. 199 с.